

**РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ**

**XLIX МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА
КОНФЕРЕЦИЈА
НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И
КУЛТУРА**

Охрид, 4 и 5 септември 2022 година

СКОПЈЕ, 2023

Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

**XLIX МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА
КОНФЕРЕЦИЈА НА МЕЃУНАРОДНИОТ
СЕМИНАР ЗА
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И
КУЛТУРА**

Охрид, 4 и 5 септември 2022 година

Уредник на издавачката дејност на УКИМ:

проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

За издавачот:

проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

XLIX меѓународна научна конференција на МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА при УКИМ

Редакциски одбор:

проф. д-р Намита Субиото
доц. д-р Ивица Баковиќ
проф. д-р Ордан Чуклиев
проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска
проф. д-р Лорета Георгиевска-Јаковлева
проф. д-р Лидија Тантуровска
проф. д-р Елена Јованова-Грујовска
м-р Евдокија Илијевска

Јазична редакција:

м-р Марија Антевска, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
м-р Андријана Павлова, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
м-р Антоанета Тримчевиќ, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
м-р Дарко Томовски, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
м-р Мирјана Вељановска-Томовска, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“

Компјутерска обработка:

Виктор Кочомановски

Печати:

Винсент Графика

Тираж: 150 примероци

ЛИНГВИСТИЧКА СЕКЦИЈА

Димитар Пандев

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
d.pandev@flf.ukim.edu.mk

Бобан Карапејовски

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
karapejovski@flf.ukim.edu.mk

Марија Пандева

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
marijapandeva1994@gmail.com

**СКИЦА ЗА ГРАМАТИКА НА МАКЕДОНСКИОТ
ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК ВРЗ ПРИМЕРИ ОД
МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА ОД 1952 ГОД. ДО
2022 ГОД.**

(по стапките на Блаже Конески и современите граматички
теории)

Апстракт: Македонската уметничка литература бележи забрзан развој токму по 1952 г., а една од „најплодните“ книжевни години во тој период е токму 1953 година, кога се јавува и внатрешниот конфликт меѓу реализмот и модернизмот во литературата. Тоа е и годината кога Блаже Конески интензивно работи и на својата „Грамматика на македонскиот литературен јазик“ (втор дел), но и активно учествува во литературниот живот во Македонија. Токму тие превии се иницијалната каписла за една скица за македонска граматика, врз примери од литературата од тоа време до денес. Во статијата особено внимание се посветува на јазикот на писателите што Конески ги посочува во своите подоцнежни истражувања (на пример, М. Фотев), но и на јазикот на писателите кои го привлекле вниманието на авторите на овој реферат (Д. Солев, С. Дракул, Ж. Чинго, Ј. Павловски, В. Андоновски, Р. Бужаровска, П. Андоновски, Д. Стојановски и др.). Во овој реферат се осврнуваме на оној дел од скицата што ги опфаќа појавите *diferentia specifica* за македонскиот јазик (во однос на словенскиот и на балканскиот јазичен свет) или специфичните примери со кои се илустрираат некои поопшти појави, врз дадениот материјал.

Клучни зборови: граматика, современи лингвистички теории, современа македонска книжевност, ексцерпција, примери.

Тргуваме од оние теории што можат да се применат при составувањето граматика, но не зборуваме за технологија, значи модел – изведба, туку за концепции што ќе изградат концепти. Во основа, тргнуваме од јазикот на литературата, имајќи предвид дека јазикотворечките личности земаат конструкции, форми и конструкции од народниот јазик, од живиот јазик. Во литературата може да се врши стабилизација, актуализација и кристализација и тие форми да станат основа или дополнување на стандардот, значи основа за граматика и – обратно, преку теориските принципи и граматичките категории се преоживуваат и народните конструкции стабилизирани кај јазикотворечките личности и во книжевноста. На тој начин спецификите на македонскиот јазик се позиционираат на мапата на спецификите на јазиците во светот. Во претходни истражувања, се задржавме врз ексцерпираните примери во Граматиката на Конески (Пандев, Пандева 2023), со што и на извесен начин ја остваривме темата за граматиката на јазикот од времето кога Конески активно се зафаќа со проучување на македонската (фолклорна и етнографска) литература од крајот на XIX век и првата половина на XX век (од Цепенков и Шапкарев до Неделковски и Рацин), но и кога стапуваат во македонската книжевност генерациите на Конески (од највозрасниот меѓу нив, Стале Попов до Славко Јаневски, кои речиси истовремено се јавуваат како автори) за оваа тема да се продолжи со граматиката на јазикот на писателите што се јавуваат во времето кога Конески ја заокружува својата Граматика, како на пример, Димитар Солев и Симон Дракул, имајќи предвид дека дел од нивните значајни дела се напишани во времето кога Конески ја составувал Граматиката, но не вклучил примери од нив, како што не вклучил и примери од писатели кои привлекле пошироко внимание во тоа време (Иван Точко) за подоцна да продолжиме со граматиката на јазикот на писателите од поново време. На тој начин можеме генерациски да вклучиме голем број автори точно преку оние нивни дела што биле предизвик за нас, но и за македонистиката воопшто. Особено го имаме предвид Владо Малески, како еден од најзастапените автори со ексцерпирани примери во Граматиката, кој развил богата книжевна дејност по 1954 година (последната автобиографска проза на Малески излегува дури во 1990 г., т. е. десет години по неговата смрт). Од друга страна, Стале Попов

за релативно кратко време објавил значителен број романи, а Славко Јаневски се профилира како еден од најплодните македонски писатели. Јазикот во нивните дела по 1953 г. ни дава убав показ за граматика на македонскиот литературен јазик заснована и врз интензивниот развој на македонската книжевност.

Тргуваме и од една тема што е во основата на Конески, која скратено би гласела: *Композицијата во творечкиот процес врши откритачка улога*, која наоѓа примена врз примери од историјата на македонскиот јазик (Пандев 2022) и се засновува врз теоријата за јазикотворечки личности, имено, за улогата на писателот во јазикотворечката дејност, теорија на којашто истовремено работи и Васил Иљоски (Иљоски 1965), како и врз теоријата за стилски синтетики којашто завршно би гласела *стили во кои или личностите што ојерираат со повеќе стилови* од коишто во прв ред освен Конески можеме да го наведеме од постарата генерација Иљоски, но и голем број други писатели. Кон овие теории ја приопштуваме и теоријата за *одломки во свеста* или јазична кристализација во која токму еден израз излегува од композицијата на текстот. И последната теорија што овде ја вклучуваме, а исто ја земаме од Конески, е теоријата за антиципации каде што Конески едноставно искажува *Нивото ново не создаваме*.

Оваа теорија слободно нè враќа на изворите на јазичните промени кои се зацврстиле како норма во литературниот јазик, а можеме да ги следиме од постари периоди, особено во врска со морфологијата и зацврстувањето на одделни наставки и/или завршоци кои се особена карактеристика на македонскиот јазичен систем. Во тој поглед, ја следиме и идејата на Конески иницирана во Граматиката, но детаљно разработена во подоцнежни негови сумарни студии во кои ја спушта границата на македонскиот литературен јазик до самите почетоци на XIX век (Конески 1993), а на македонската нарација и подлабоко во минатото (Конески 1986).

Со други зборови, во своето обемно, пред сè, есеистичко дело, Конески ни остава идеи за скици на граматика на македонскиот јазик, врз основа на теории што му биле примерни во неговото комплексно творештво. И го оформиле како јазикотворечки автор што се остварил во сите стилски разновидности на македонскиот јазик, со воспоставен однос кон неговата јазична профилација (врз примерите кои ја оформувале неговата јазична сознајбеност, независно од кој јазик потекнувале и во кои сфери го однеле: во поетиката или во граматиката)

и кон јазичната традиција (во издвојувањето на националнотворечките константи).

Сето ова Конески мошне суптилно го изложува во „Светот на песната и легендата“ (1993).

Поднасловот на вториот дел од Граматиката на Конески „За формите и нивната употреба“ јасно ги посочува теориските основи на неговите граматички истражувања врз живиот, спонтан, јазик употребен во книжевни текстови за различни цели (од чисто информативна, како во „Кузман Капидан“, преку емоционална до естетска, што се забележува и при нееднородните значења на извиците ексцерпирани од „Крпен живот“ на Стале Попов).

Сообразбата со функционалниот пристап во Граматиката на Конески ни ја отвора темата за писателот во функција на јазикот.

Литературата во функција на јазикот, односно на граматиката, се огледува и во кристелизирањето и стабилизирањето на значењето на извесни форми. На пример, во нацртот што го предлагаме, тргнувајќи од позициите на функционалната лингвистика и граматика, ги имаме предвид не само формите туку и нивните значења и специфичните употреби.

Така, во системот на имињата, интерес предизвикуваат одделни форми кои биле предмет на поопсежен интерес во македонската лингвистика, како на пример збирните именки, кои во вториот дел на Граматиката на Конески се опфатени во точка 16. во врска со бројот на именките, како и збирномножинските форми. Токму формите со специфично значење се особено интересни за разгледување од значењето кон формата, особено ако не се совпаѓаат меѓу себе, впрочем, исто како што формите што се совпаѓаат со значењето (според нормата), особено ако се најдат во ист пример: „На едно место сурија диви свињи го имаше испревртено снегот, изваѓајќи на површината **партали слепени оломнански лисја** од шумирината.“ (С. Дракул, Белата долина)

Да прецизираме: Не случајно го одбираме Дракул, деталист по заглед и историчар по дух, со смисла за причинско-последични односи, не од аспект на синтаксата, туку на семантиката!

Во врска на пример кај членот, покрај формата треба да се разгледаат и различните употреби, односно функции на членот (генеричност, ситуациона определеност, единственост, уникалност...), со што, освен дескриптивен, изданието би добило и функционален карактер (Карапејовски 2023).

Од друга страна, што се однесува до глаголот, тоа значи дека во претпоставеното поглавје за формите на *futur praeteriti*, освен основното значење на времето, за формите би се издвоило одделно потпоглавје што би ја третираше категоријата презумптив, каде што народната форма, позната на целиот западен ареал, „ќе да“, во литературата, а на тој начин и во литературниот и, преку него, во стандардниот јазик, се пројавува само за изнесување претпоставки: „Ќе да имаше едно осумнаесет години“ (В. Малески). Го оставаме настрана Малески. Нашиот предизвик сега се вика Симон Дракул. Не само во „Планината и далечините“ туку и во „Белата долина“: „Всушност, ако има има некаде ноќ, тогаш таа и ќе да е најмногу во тој полн, низок зимен месец“ (стр. 232).

Во таа смисла, во темпоралниот систем, кај формите за идното прекажано време, освен основното значење на прекажаност, издвојуваме одделно потпоглавје во кое се трга од функцијата на тие форми како дубитатив: „Ќе одел во Америка“ (нема шанси, не верувам, нема теорија и сл.).

Или, пак, функциите на предикатите од втор ред со „сака“ и да-конструкција, како и нивната претпоставена (дијахрониски) редуцирана форма, која денеска е и во функција на императив за трето лице, кои можеме да ги третираме одделно како оптатив: „Да живее слатката слобода. Да живее Револуцијата. Долу тиранијата, смрт на фашистите.“ (Чинго, Голема вода); во таа смисла и конструкциите со *ajge/aj*: „Ај(де) да си одиме дома.“ Исто и со *нека*: „Нека ти биде убав денот.“ Сето тоа од извезен волунтатив: „Сакам да...“

Не се за пренебрегнување и нијансите во значењата на одделни форми, како на пример кога дејството на глаголскиот прилог следи по време на дејството искажано со личната глаголска форма: „Беа тројца селани и го цепаа високиот наврнат снег, оставајќи зад себе една длабока бразда во која стапалките едвај се распознаваа“ (С. Дракул, Белата долина). Сп. во претходен пример од Дракул: „изваѓајќи!“

Овие примери го отвораат односот меѓу граматиката и стилистиката, можеби во смисла дека граматиката повеќе се интересира за основното значење на формите, за разлика од стилистиката која ја доловува смислата на текстот преку второстепените значења на формите, во кои се крие и семантичкото богатство на јазикот, не само преку зачувани значења туку и новооткриени или мимикрирани, особено ако се предвид формите со длабока историја, како глаголскиот прилог, форма што продолжува богато разгранет систем партиципни

форми. И не ни останува ништо друго, освен основно да го цитираме Де Сосир дека знакот се менува затоа што се продолжува односот меѓу означувачот и означеникот. Од старите форми на знакот не останало речиси ништо, но значењата не само што останале туку и се деталзираат и се продлабочуваат.

Всушност, нас нè интересира односот граматика – лингвистика – семиотика во онаа смисла во која би истакнале дека е граматиката спокојна расправа за јазикот, лингвистиката бурна расправа за јазикот, а семиотиката е мултумедиијална расправа за јазикот каде што особено доаѓа до израз откривачката улога на композицијата во творечкиот процес, тема што особено му припаѓа, освен на Конески и на Борис Успенски, а за историјата на оваа теорија можеме да се спуштиме дури до Буслаев, професорот на Константин Миладинов. Во основа ние можеме да тргнеме од основните дихотомии на јазикот, дијахронија / синхронија, па од една страна да го поставиме македонскиот јазик во функција на македонската литература во оној пресек кога македонската литература стапува во функција на македонскиот јазик, заснована врз длабоката историчност на знакот, односно јазикот. Од Карцевски ја преземаме теоријата за асиметричност на јазичниот знак што може да значи асиметричен однос меѓу формата и содржината на знакот, но и на јазикот во однос меѓу формите, конструкциите наспроти содржината односно граматичките категории, водејќи сметка за врската меѓу лингвистиката и теоријата на литературата, особено теоријата на нарацијата којашто и ден денес е особено популарна. Всушност, Конески самиот истакнува дека во рамките на оваа теорија тој го обработил само наивистичкиот реализам, а сè понатаму им оставил на следните проучувачи на македонската нарација, од кои повеќето се залагале за пристап од структуралистички позиции. Бездруго, овде можеме да изделиме три типа на автори и три типа на проучување кои меѓусебно се вкрстуваат:

1. Граматика врз јазикот на теориски добро проучени автори од аспект на теоријата на литературата со што навлегуваме во когнитивната или концептуалната граматика. И повторно му се навраќаме на Димитар Солев и клучниот концепт што произлегува од односот меѓу традиционализмот и модернизмот е БУНТ. Вангелов го користи зборот побуна, но концептот бунт или побуна кај нас маестрално се воведува со романот „Под усвитеност“ на Димитар Солев и овде веднаш можеме да отвориме неколку лингвистички прашања од

- коишто првото е за нарацијата во сегашното време. Во која мера сегашното време одговара на нарацијата и обратно, бидејќи овде, во овој наративен роман авторот исклучуво својата нарација ја гради врз сегашното време; едноставно инсистира на нешта што за првпат се забележуваат, а тоа е онаа иницијација, – револуционерната иницијација во овој воен роман, почеток на војната, за разлика од онаа иницијација што нам ни е позната од народната литература. Кај некои биографски романи употребата на сегашното време доминира, а во македонската проза таква е „Антологијата на болката“ на Јордан Леов и „Дрен“ на Димитар Солев, а меѓу овие автори постои некоја подлабока врска, не само велешка, туку и книжевна. Се разбира, кога ги отвораме овие прашања треба да ги имаме и клучните теми што се вртат при изработка на секоја граматика, а тоа е подборот на две граматики (според Вјачеслав Шчерба): граматика на зборувачот и граматика на слушачот. Граматиката на зборувачот инсистира на изборот на јазични средства во зависност од смислата што треба да се изрази, но и во основа овде можеме да тргнеме од темата за вживување на слушачот во зборувачот, ја знаеме смислата на нарацијата, крајот на приказната и едноставно ја очекуваме.
2. Втората тема би била граматика на јазикот на несфатени автори, она што веќе го нарековме асиметричен однос меѓу јазичната кристализација на текстот и општествената кристализација на јазикот каде што клучните примери нам ни ги дава Иван Точко во повеќе раскази во збирката „Акорди“ во онаа смисла во која тој едноставно со завршната форма го заокружува целиот расказ, а нарацијата тежи точно кон нагласување на значењето на завршната форма. Во некои од расказите тоа е минатото неопределено време. *Но... задоцнив. Сè беше свршено. Ме осџавила. Си оџшла.* („Не палете свеќа“)
 3. И третата, најважна, бездруго е граматиката на писателите со разнородно творештво, заснована врз теоријата на стилски синтеси на Конески. А најдобар пример, секако, е јазикот на самиот Конески.
 - Примерите од македонската литература се само дел, навистина најзначаен, за описот на македонскиот јазик. Сепак, во нашево совремие, јазикот на писателите не ги развива дотолку функциите на граматичките форми, колку што ги стабилизира.

Во овие наши проучувања го проследуваме јазикот на писателите од нивниот прв до последен текст, односно од првата до последната реченица, а како пример во нашата лингвистика слободно можеме да го земеме јазикот на Владо Малески каде што неговиот прв текст се вика „*Ќе победиме*“ што е исказ на Кочо Рацин, меѓутоа неговата автобиографија „Јазли“ завршува со исказот „Долу на теренот ќе да отишла. Времињата се такви. Информбировски.“ Малески не го завршил овој текст, но интересно е како еден автор којшто тргнал во литературата со едно здраво *ќе ѝ победиме* на крајот навлегува во онаа модалност што можеме да ја најдеме во формите со *ќе да*.

За да навлезе во сиот овој културнокомуникативен процес од совремието кон традицијата, кога Малески сопрво го презема констативното Рациново ќе победиме со сета онаа операционализација на претпоставените борбени дејства до кои ќе се дојде до победата што ја имало само во умот на Рацин до резигнирано презумптивното ќе да отишла, но со јасна когниција што е веќе долу, а што горе, во она време именувано имфорбировско, од кое многумина ќе да не се ослободиле, ќе треба да се пројдат сите граматика од теоријата од Шчерба, за граматика на зборуваачот наспроти граматика на слушаачот, т. е. активна и пасивна граматика, и не само да се излезе од историската граматика и да се влезе во современата, туку и во современата да се вгради историската (идеал на демократски ориентираната лингвистика на која ѝ припаѓаат и де Куртене, но и Крсте Мисирков, и не само да се излезе од структуралната и да се навлезе во функционалната и обратно, туку да не запостави ни логичката, кон која во најново време се сообразува и Мајкл Шапиро, логика на јазикот или семиотичка студија на говорот (Shapiro 2022).

Останува загатката, кој од што тргнал во граматиката и што сакал да постигне во лингвистиката. Од комуникативната шема што ја граматикализирал Шчерба, а којашто можеме во основа да ја рашириме во лингвистичките или граматичките погледи на В. Виноградов и Јакобсон, инаку негови ученици и следбеници, а веднаш до нив и до нам добро познатите елаборации на Б. Конески, на С. Б. Бернштајн и на Р. Ускова, со што друго ако не со нивната беспрекорно прецизна морфонологија, на која годинава (Shapiro 2022) Шапиро повторно се враќа во онаа смисла во којашто ја отпочнал Шчерба, а ја продолжил Бернштајн. А Конески, малку од малку ја поетизирал. Можеби не во онаа мера во која сета своја граматика Виноградов ја именувал *лингвистика и ѝоетика*.

Користена литература

- Иљоски, Васил. 1965. „Развитокот на македонскиот литературен јазик“, *Македонски јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик.
- Карапејовски, Бобан. 2023: *Јазикот и ојределеноста (Експоненцијата на категоријата ојределеност во македонскиот јазик)*. Скопје: Милан Ан. (во печат)
- Конески, Блаже (предговор и превод). 1986. Тиквешки зборник, Скопје: Мисла
- Конески Блаже. 1993. *Светот на јесна и легенда*. Скопје: Гоце Делчев.
- Конески, Блаже. 2018. *Светот на јесна и легенда. Целокуќни дела на Блаже Конески, криптичко издание во редакција на Милан Ѓурчинов, соработник Бобан Карапејовски*, Скопје: МАНУ.
- Конески, Блаже. 2021. *Грамафика на македонскиот литературен јазик. Целокуќни дела на Блаже Конески, Криптичко издание во редакција на Катинца Кулавова, иредиле: Елена Петроска Станислава-Саша Тофоска, соработник: Бобан Карапејовски*, Скопје: МАНУ
- Пандев, Димитар. 2022. *Историски иориреи на македонски јазик*. Скопје: ПАНИЛИ
- Пандев, Димитар, Марија Пандева. 2022. „Панорамски поглед во ексерпцијата на конески за вториот дел од Грамаката на македонскиот литературен јазик (за формите и нивната употреба)“, Зборник од Меѓународниот научен собир „100 години Блаже Конески и 75 години Филолошки факултет“ што се одржа на 13–14 декември 2021 г., 177-191, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“. (во печат)
- Мустайоки, Арто, Татьяна Васильевна Парменова, Зинаида Какбаевна Сабитова, and Леонид Авраамович Бирюлин. Мустайоки, Арто, Татьяна Васильевна Парменова, Зинаида Какбаевна Сабитова, and Леонид Авраамович Бирюлин. 2019. *Функциональный синтаксис русского языка*.
- Shapiro, Michael. 1983. *The Sense of Grammar*. Bloomington: Indiana University Press.
- Shapiro, M., 2022. *The Logic of Language: A Semiotic Study of Speech*. Cham: Springer International Publishing.
- Thompson G. 2013. *Introducing functional grammar*. Routledge.